

ПІДПРИЄМНИЦЬКЕ ПРАВО ТА ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА БІЗНЕСУ

УДК 338.2

JEL Classification Q1; R1; P25

DOI 10.33111/EE.2022.49.HmyriaV_DolokaL

V. Hmyria

*PhD in Economics, Associate
Professor, Associate Professor of the
Department of Economics, Entre-
preneurship and Marketing
Cherkassy State Business College*

В. П. Гмиря

*к.е.н, доцент кафедри економіки,
підприємництва та маркетингу,
Черкаський державний бізнес-
коледж*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3070-0158>

L. Doloka

*teacher of the Department
of Economics, Entrepreneurship
and Marketing
Cherkassy State Business College*

Л. В. Долюка

*викладач кафедри економіки,
підприємництва та маркетингу,
Черкаський державний
бізнес коледж*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5825-0684>

ВПЛИВ ЕКОНОМІЧНОГО РИЗИКУ НА УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ РЕГІОНУ

АНОТАЦІЯ. У статті проведено дослідження теоретичних підходів до визначення економічної сутності та напрямів формування економічної безпеки аграрних підприємств з урахуванням економічних ризиків, які виникають у процесі діяльності аграрних підприємств. Оцінено основні умови об'єкта дослідження. Доведено, що у даний час існують різні підходи до трактування економічної безпеки та економічних ризиків. Визначено, що реалії ринкової економіки вимагають принципово нових підходів до формування і підвищення ефективності функціонування аграрних підприємств, а отже, і забезпечення їх економічної безпеки і напрямів уникнення економічних ризиків.

Обґрунтовано, що достатнього рівня економічної безпеки аграрних підприємств можна досягнути за рахунок створення ефективного механізму реалізації господарської діяльності шляхом уникнення або мінімізації економічних ризиків, а саме — стимулювання аграрних виробників, підвищення рівня форму-

вання і використання ресурсного потенціалу аграрних виробників та ін.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: економічна безпека, економічні ризики, ресурсний потенціал, виробничі запаси, інформаційна безпека, фінансова безпека.

INFLUENCE OF ECONOMIC RISK ON MANAGEMENT OF ECONOMIC SECURITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES IN THE REGION

ANNOTATION. In the work, a study of theoretical approaches to determining the economic essence and directions of the formation of economic security of agrarian enterprises is carried out, taking into account the economic risks that arise in the course of the activity of agrarian enterprises. The main conditions of the research object were evaluated and it was shown that currently there are different approaches to the interpretation of economic security and economic risks. The defined realities of the market economy require fundamentally new approaches to the formation and improvement of the efficiency of the functioning of agrarian enterprises, as well as ensuring their economic security and ways to avoid economic risks.

In real economic situations, under the conditions of various risk factors, different ways of reducing the level of risk can be used, affecting certain aspects of the enterprise's activity. The variety of risk management methods used in the economic practice of industrial enterprises can be divided into four types: risk avoidance methods; risk localization methods; risk allocation methods.

In the light of the latest scientific measurements, it was found that the economic risks of agricultural enterprises arise as a result of inefficient economic activity, as well as an insufficient amount of financial resources for conducting economic activity. In this regard, there are quite a lot of different opinions about avoiding economic risks and ensuring the economic security of enterprises. It was revealed that the economic security of enterprises is characterized by certain features in the regional section of their formation and application in relation to agricultural production.

A sufficient level of economic security of agricultural enterprises can be achieved by creating an effective mechanism for the implementation of economic activities by avoiding or minimizing economic risks, namely by stimulating agricultural producers; increasing the level of formation and use of the resource potential of agricultural producers, etc.

KEY WORDS: economic security, economic risks, resource potential, production stocks, information security, financial security.

Вступ. Активізація та розширення підтримки аграрної галузі в регіональному розрізі є однією з заporук успішного сталого розвитку не лише самої галузі в Україні, а й стабільного і збалансо-

ваного економічного зростання й економічної безпеки. Разом з тим нині в умовах посткризового стану економічної системи України існує масив перешкод, які блокують динамічний розвиток підтримки аграрної галузі. Отже, відсутність дієвих механізмів підтримки сільського господарства в регіоні призвело до того, що сільськогосподарське виробництво фактично позбавлено ефективних важелів вирішення інноваційно-інвестиційних і фінансових проблем та не має можливості зміцнювати власну матеріально-технічну базу, залучати інвестиції в економіку галузі, фінансувати ефективно власне виробництво, і тому економічний ризик галузі зростає.

Постановка завдання. Проявом загострення зазначених проблем є висока зношеність основних фондів сільськогосподарських підприємств і неможливість їх модернізації, що змушує фінансову основу сталого розвитку суб'єктів господарювання і спонукає до пошуку нефінансових ресурсів та нетрадиційних каналів імобілізації довгострокових інвестиційних ресурсів, що в майбутньому може призвести до виникнення економічного ризику. Тому актуальність проблеми спонукає до необхідності активізації та гармонізації в якісно нових методичних вимірах і фінансовій підтримці аграрної галузі регіону в контексті нарощування аграрного потенціалу України та забезпечення економічної безпеки підприємств.

Ця проблематика завжди входила в орбіту дослідницьких інтересів багатьох учених-економістів, серед яких варто виділити праці таких відомих і визнаних наукових авторитетів, як Є. К. Бабець, О. П. Гузенко, А. М. Гурило, С. О. Гуткевич, М. В. Зубець, І. М. Крейдіч, І. І. Лукінов, В. І. Піла, П. Т. Саблук, В. О. Сидоренко, В. П. Ситник, О. С. Чмир, О. В. Шестопал, І. М. Шкільний, О. Дзюбенко, О. Дейнеко, І. Синякевич, О. Фурдичко, М. Шершун, І. Яров, а також зарубіжні вчені — І. Вервейко, С. Корчагов, М. Орлов, К. Тальбот та інші. Високо оцінюючи їх зусилля та внесок у дослідження сутнісних взаємозв'язків щодо проблем економічної безпеки і підтримки аграрних господарств та нарощування аграрного потенціалу Черкаської обл., зазначимо, що сучасний контур підтримки аграрного сектору в контексті нарощування аграрного потенціалу України і наявність відчутних прогалин та невирішених завдань вимагають проведення наукових досліджень для з'ясування проблем підтримки галузі і пошуку ефективних практичних заходів з їх вирішення у досліджуваному регіоні.

Результати. Економічна безпека, як категорія економічної науки, частіше згадується в наукових джерелах державного рівня,

проте до кінця не досліджена на прикладі конкретної галузі, зокрема сільського господарства. Загалом дослідження економічної безпеки на рівні галузі, а особливо її підприємств, потребує подальшого аналізу з метою вивчення нових можливостей функціонування на ринку. Остаточний вибір щодо використання того чи того підходу чи окремих його складових залишається за кожним підприємством і залежить від таких факторів, як розвиток підприємства, види діяльності, можливості власників тощо.

Попередній аналіз теоретичних аспектів об'єкта дослідження показав, що на сьогодні існують різні підходи до трактування економічної безпеки. Розглядається як процес задоволення суспільних потреб, захисту національних інтересів держави, економічної стабільності та стабільності економічної системи, стан національної економіки, за якого держава не втрачає суверенітет, стан захищеності від певні види загроз [1].

Зазначимо, що фундаментальне трактування економічної безпеки залежить від позицій її функціонування — статичної чи динамічної, зовнішньої чи внутрішньої, на рівні країни чи регіону [2].

У світлі останніх наукових вимірювань встановлено, що економічна безпека аграрних підприємств — це сукупність складних розгалужених процесів, методів, засобів і важелів впливу на діяльність з метою підвищення економічної ефективності господарської діяльності суб'єктів господарювання.

Сталий розвиток економіки держави напряму залежить від покращення інвестиційного клімату, створення гарантованих умов для захисту прав власника та інвестора, покращення корпоративної безпеки. Безпека бізнесу (комерційна безпека) — це, перш за все, гарантія збереження національної безпеки країни та безпеки її економіки.

Водночас сільськогосподарське виробництво слугує запорукою і гарантом продовольчої безпеки, без чого неможливо забезпечити населення життєво необхідними продуктами харчування.

В умовах ринкової економіки однією з найважливіших складових економічної безпеки є фінансова або фінансово-економічна безпека. Це містить певний набір внутрішніх характеристик, спрямованих на забезпечення ефективності використання корпоративних ресурсів відповідно до напрямів діяльності [3].

Визначено, що формування джерел фінансування сільськогосподарської діяльності являє собою трансформацію заощаджень і залучених фінансових та інших активів. На практиці ці ресурси вилучаються з простого виробництва і включаються до процесу розширеного відтворення.

Основними джерелами є власні кошти (прибуток і амортизаційні відрахування) та залучені, або позикові (інвестиції та кредити банків). Високі економічні ризики стримують, а для деяких виробників унеможливають залучення додаткових фінансових ресурсів.

У дослідженнях українських науковців значно зросла увага до такого поняття, як «економічний ризик». Переважна більшість сучасних визначень складається з двох частин: перша передбачає негативне явище, яке може виникнути через випадковий характер економічних процесів, друга пов'язана з математичною складовою, а саме — ймовірністю виміряти обсяг можливих втрат.

Економічний ризик сільськогосподарського виробництва пов'язаний насамперед із фінансуванням галузі. Найбільші труднощі виникають через недостатній обсяг і структуру фінансування. Брак фінансових ресурсів — серйозний ризик не лише для забезпечення розвитку галузі, а й для створення інноваційного господарювання у галузі [7].

У реальних економічних ситуаціях, в умовах дії різноманітних факторів ризику можуть використовуватися різні шляхи зниження рівня ризику, що впливають на окремі сторони діяльності підприємства. Різноманітність методів управління ризиками, які використовуються в господарській практиці промислових підприємств, можна розділити на такі види: методи уникнення ризиків; методи локалізації ризику; методи розподілу ризиків.

Обмежений доступ до фінансових ресурсів посилює і загострює конкуренцію між виробниками сільськогосподарської продукції, що супроводжує зростання цін на ці ресурси та негативно впливає на їх діяльність, а отже, обмежує економічну безпеку виробників сільськогосподарської продукції [8].

Агропромисловий комплекс — одна з найбільших і найважливіших галузей економіки Черкаської обл., у якій формується основна частина продовольчих ресурсів і має значні перспективи розвитку. За статистичними даними, індекс валової продукції сільського господарства Черкаської обл. за 2020 р. у всіх категоріях господарств становив до 2019 р. 75,6 % (21 місце серед регіонів України), зокрема: у сільськогосподарських підприємствах — 71,3 % (21 місце); у господарствах населення — 94,3 % (15 місце); за січень-листопад 2020 р. індекс становив 74,9 %, за 2019 р. — 97,7 %).

У 2019 р. Черкаська обл. виробила 5,9 % валової продукції сільського господарства від загальнодержавного виробництва — 5 місце серед областей України. За виробництвом продукції на

душу населення Черкащина посіла 3-тє місце в Україні. У товарній структурі зовнішньої торгівлі Черкаської обл. за сiчень-листопад 2020 р. експорт продукції агропромислового комплексу становив 80,8 %, або 602,2 млн дол. США. Позитивне сальдо — 544 млн дол. США.

Виявлені генератори державної підтримки діяльності сільськогосподарських підприємств Черкаської області характеризуються відповідними даними. Так, Департаментом агропромислового розвитку Черкаської ОДА у 2021 р. галузь профінансовано за такими напрямками.

1. «Державна підтримка розвитку тваринництва та переробки сільськогосподарської продукції»:

– для надання спеціальної бюджетної дотації спрямовані в межах бюджетних призначень на безповоротній основі кошти в сумі 11 582 838,00 грн до 2041 р. суб'єктів агропромислового комплексу Черкаської обл. за наявні в них 105 958 бджолосімії;

– для надання спеціальної бюджетної дотації за утримання кізочок, козематок, ярок, вівцематок спрямовані в межах бюджетних призначень на безповоротній основі кошти в сумі 290 557,00 грн до 5 суб'єктів агропромислового комплексу Черкаської обл., за наявні в них 348 вівцематок;

– для надання спеціальної бюджетної дотації за приріст поголів'я корів власного відтворення спрямовані в межах бюджетних призначень на безповоротній основі кошти в сумі 4 699 661,00 грн до 16 суб'єктів агропромислового комплексу Черкаської обл., за наявні в них 471 корови.

2. «Державна підтримка розвитку хмелярства, закладення молодих садів, виноградників та ягідників і нагляд за ними» для фінансової підтримки розвитку галузі садівництва Черкаської обл. на безповоротній основі спрямовані в межах бюджетних призначень кошти в сумі 2 860 300,00 грн до 11 суб'єктів господарювання.

3. «Державна підтримка сільськогосподарських товаровиробників шляхом виділення бюджетних субсидій з розрахунку на одиницю оброблюваних угідь» для фінансової підтримки на безповоротній основі спрямовані у межах бюджетних призначень кошти в сумі 906 273,00 грн до 22 суб'єктів господарювання, за оброблювання угідь, на яких вирощувалась гречка площею 596,79 га.

4. «Фінансова підтримка розвитку фермерських господарств» для надання спеціальної бюджетної дотації за утримання корів усіх напрямів продуктивності фермерському господарству, у вла-

сності якого перебуває від п'яти корів, ідентифікованих і зареєстрованих відповідно до законодавства, на безповоротній основі спрямовані кошти в сумі 1 025 00,00 грн до 5 суб'єктів господарювання, за наявні в них 490 корови.

Зафіксовано, що сучасний стан забезпечення фінансово-економічної безпеки сільськогосподарських підприємств Черкаської обл. сформувався під впливом таких факторів: зміни структури і джерел залучення фінансових ресурсів, відносного зниження платоспроможного попиту на сільськогосподарську продукцію у зв'язку зі зміною цін на фінансові ресурси, структури попиту і його невідповідністю можливостям фінансової пропозиції, а отже, формуванням стану фінансової стійкості відповідно.

Фінансова стійкість сільськогосподарського підприємства відображає його платоспроможність у разі дотримання умови фінансової збалансованості власних і залучених коштів. Фінансова стабільність є основою забезпечення економічної стабільності та безпеки підприємств галузі. Значна частка (52 %) підприємств аграрного сектору Черкаської обл. є фінансово нестійкими (табл. 1).

Таблиця 1

**ФІНАНСОВА СТІЙКІСТЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ
ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛ. У 2021 р., %**

Організаційно-правова форма підприємства	Тип підприємства за рівнем стійкості			
	Нестійкий	З критичним рівнем стійкості	З нормальним рівнем стійкості	З високим рівнем стійкості
Господарські товариства	14	3	3	10
Приватні підприємства	16	2	3	14
Сільськогосподарські кооперативи	7	0	3	10
Фермерські господарства	6	0	3	18
Загалом	43	5	12	52

Джерело: розраховано автором за даними Департаменту агропромислового розвитку Черкаської обл.

Цей факт простежується в аналізі діяльності фермерських господарств усіх організаційно-правових форм. Більша частка фінансово стабільних підприємств зафіксована серед приватних го-

сподарств, особливо фермерських. Це пов'язано з тим, що їх власники мають право особисто контролювати вкладення капіталу в різні сфери виробництва і розподіляти кошти між основними виробничими фондами (відшкодуванням, споживанням і нагромадженням), маючи за потреби можливість обмежувати особисте споживання [5].

Для реалізації ефективного механізму формування економічної безпеки та стабільності підприємств важливо визначити і систематизувати рівень основних економічних ризиків. Основними проблемами можна вважати такі: обмеженість фінансових ресурсів як за бюджетними програмами, так і через реалізацію сільськогосподарської продукції за ринковими цінами; відсутність чіткої системи страхування аграрних ризиків (сьогодні в Україні застраховано лише 5 % підприємств); обмежений доступ до кредитних ресурсів (незважаючи на державну підтримку сільськогосподарських підприємств через механізм здешевлення кредитів, їхня потреба повністю не задовольняється).

Подолання економічних ризиків, з одного боку, потребує значних фінансових вливань (зокрема, на придбання сучасних основних засобів, удосконалення технологій виробництва). Проте поряд із фінансово витратними заходами слід виділити ті, що не потребують значних інвестицій. Це, наприклад, удосконалення процесів управління, оптимізація галузей сільськогосподарського виробництва у межах господарської діяльності підприємств. Загалом такі вдосконалення технологічного процесу дадуть можливість у майбутньому значно заощадити кошти, що знизить рівень залежності сільськогосподарських підприємств від зовнішніх джерел фінансування [6].

Висновки. Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що аграрним підприємствам властиві особливості формування власної економічної безпеки, які проявляються через окремі її цілі. Досягти належного рівня економічної безпеки сільськогосподарських підприємств можна шляхом створення ефективного механізму ведення господарської діяльності через формування такої інструментарію — врахування фінансової безпеки як невід'ємної складової економічної безпеки з використанням фінансових інструментів стимулювання сільськогосподарських товаровиробників (гнучка податкова політика, інвестиційна привабливість галузі, державна фінансова підтримка, пільгове кредитування банками); підвищення рівня формування і використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських товаровиробників, зокрема землі, відповідно до їх нормативних потреб (підтримка віт-

чизняних виробників основної техніки для сільськогосподарських товаровиробників — трактори, сівалки, комбайни та ін.); залучення новітніх інновацій у виробництво сільськогосподарської продукції.

Реалізація зазначених заходів забезпечить ефективне функціонування сільськогосподарських підприємств, підвищить рівень їх конкурентоспроможності і зміцнить економічну безпеку.

Література

1. Жураківський Є. С. Концептуальні засади забезпечення економічної безпеки аграрної галузі в умовах інституційних трансформацій. *Агросвіт*. 2015. № 12. С. 63–70.

2. Безус Р. М., Дуброва Н. П., Пащенко С. О. Фінансово-економічна безпека аграрного сектору. *Ефективна економіка*. 2016. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5412>

3. Губені Ю. Е., Бітгер О. А., Бондарчук В. В. та ін. Економічна реформа очима села: 20 років потому. Результати та аналіз повторного соціологічного опитування. За ред. проф. Ю. Губені. Львів: НВФ «Українські технології», 2017. 94 с

4. Розвиток сільського господарства Черкаської області. Статистичний збірник Черкащини. Черкаси: Управління АПК Черкаської області. 2021. 345 с.

5. Економічна реформа очима села: 20 років потому. URL: <https://www.facebook.com/ekrefpost> (дата звернення 25.09.2022).

6. Прус Н. В. Система економічної безпеки підприємства. Поняття, сутність, принципи. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2014. Вип. 2. С. 675–679.

7. Каленюк І. С., Куклін О. В. Економічні ризики розвитку вищої освіти в Україні. *Економіка та держава*. 2017. № 11. С. 52–55.

8. Гмиря В. Державна підтримка фінансування аграрного виробництва України. *Фінансовий простір*. 2016. (3/23). С. 101–106.

References

1. Zhurakivskiy, Ye.S. (2015), "Conceptual principles of ensuring economic safety of the agrarian sector in the context of institutional transformations", *Ahrosvit*, vol. 12, pp. 63 — 70. [in Ukrainian]

2. Bezus R.M., Dubrova N.P., Pashchenko S.O. (2016) Finansovo-ekonomichna bezpeka ahrarnoho sektoru [Financial and economic security of the agricultural sector]. *Efektivna ekonomika*. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5412> [in Ukrainian]

3. Hubeni, Yu.E. (Eds.). (2017). Ekonomichna reforma — ochyma sela: 20 rokiv potomu: Rezultaty ta analiz povtornoho sotsiolohichnoho

opytuvannia [Economic reform — eyes of the village: 20 years later. Results and analysis of a repeated sociological survey]. Lviv, Ukraine: NVF «Ukrainski tekhnolohii». [in Ukrainian]

4. Rozvytok sil's'koho hospodarstva Cherkas'koyi oblasti [Development of agriculture of Cherkasy region]. Statystychnyy zbirnyk Cherkashchyny. Cherkasy: Upravlinnya APK Cherkas'koyi oblasti. 2018. 345 s.

5. Ekonomichna reforma — Ochyma sela: 20 rokiv potomu. [Economic reform — eyes of the village: 20 years later]. URL: <https://www.facebook.com/ekrefpost>. [in Ukrainian]

6. Prus, N. V. (2014), Systema ekonomichnoyi bezpeky pidpryyemstva. Ponyattya, sutnist', pryntsypy [The system of economic security of the enterprise. Concept, essence, principles], Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky, Vol. 2, pp. 675–679. [in Ukrainian]

7. Kalenyuk, I. and Kuklin, O. (2017), Ekonomichni ryzyky rozvytku vyshchoyi osvity v Ukrayini. [Economic risks of higher education in Ukraine], *Ekonomika ta derzhava*, vol. 11, pp. 52–55. [in Ukrainian]

8. Hmyria, V. (2016). Derzhavna pidtrymka finansuvannya ahrarnoho vyrobnytstva Ukrayiny [State support for financing agricultural production of Ukraine]. *Financial space*, (3 (23)). 101-106. [in Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 09.10.2022